

Frazeologizmų stilistinės ir retorinės išgalės politiniame diskurse

LAURA BUTKUTĖ

Vilniaus universitetas, Kauno humanitarinis fakultetas, Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas

El. paštas: noesta.laura@gmail.com

Frazeologizmai yra viena svarbiausių raiškos priemonių. Daugiausia dėmesio skiriama šių pastoviųjų žodžių junginių vartojimui grožinėje literatūroje, tačiau jų galima rasti ir publicistiniuose straipsniuose, nevengia frazeologinių junginių ir mūsų politikai. Šiame straipsnyje aptariamos frazeologizmų stilistinės išgalės politikų kalbose: diskusijose, pranešimuose (ši sąvoka straipsnyje dažnai bus vartojama plačiąja prasme). Politikų kalboje esančių frazeologinių junginių nagrinėjimas stilistiniu bei retoriniu aspektu (jis pasirinktas atsižvelgiant į politinių kalbų paskirtį) leidžia pažvelgti į frazeologizmų stilistines išgales tarsi kitu aspektu, išryškinti jų svarbą atrodytų tokioje „sausoje“ politikų kalboje. Frazeologizmų vartojimas ir jų meniškas perkūrimas rodo greitą kalbančiojo orientaciją, sugebėjimą pasinaudoti liaudies posakių lobynu. Medžiaga straipsniui rinkta iš Vytauto Didžiojo universiteto dabartinės lietuvių kalbos tekstyno, tiksliau – iš Seimo stenogramų. Frazeologizmų rasta ne tiek ir mažai – 1455, todėl šiame straipsnyje bus stengiamasi aptarti tik svarbiausius, ryškiausius jų ypatumus, funkcijas retoriniu, stilistiniu aspektu.

Raktažodžiai: uzualieji ir okazionalieji frazeologizmai, stilistinės išgalės, vaizdingumas, emociingumas, ekspresyvumas, modifikacijos būdai, retoriškumas, tekstynas

---

IVADAS

Šio straipsnio tikslas – aptarti politikų sakomose kalbose, diskusijose pasitaikančius frazeologizmus, jų ypatumus, atskleisti retorines jų išgales. Juk frazeologizmai užima svarbią vietą tarp kalbos raiškos priemonių. Emocinis frazeologinių junginių daugiareikšmiškumas, metaforinis, metoniminis vertinimas, ekspresyvumas, vaizdingumas – vieni svarbiausių frazeologizmų ypatumų, kuriems reikia skirti daug dėmesio. Tiesa, negalima pamiršti ir frazeologizmų struktūros, kadangi ji taip pat susijusi su kuriamosiomis vaizdinėmis išgalėmis: vienas komponentas gali būti eliminuojamas, pridedamas ar pakeičiamas kitu. Politikų kalboje esančių frazeologinių junginių nagrinėjimas retoriniu aspektu atskleidžia frazeologizmų išgales suteikti kalbai įtaigumo, vaizdingumo, paveikumo. Frazeologiniais junginiais (tik žinoma su saiku!) praturtinta kalba daug labiau veikia klausytoją, sudomina jį. Frazeologizmai padeda tiksliau, glaudžiau reikšti mintis, kadangi nedidelės apimties junginyje sutelktas didelis reikšminis, ekspresinis, emocinis krūvis.

Kaip jau buvo minėta straipsnio pradžioje, pati tyrinėjimo medžiaga yra imta iš VDU *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno*. Tai – „visuma elektroninį pavidalą turinčių ir specialia

programine įranga aprūpintų tekstų, skirtų filologinei, statistinei, sociologinei ar kitokiai kalbos vienetų analizei¹. Jame kaupiami leidiniai nuo 1994 m. parinkti taip, kad kuo geriau atskleistų dabartinę rašytinę lietuvių kalbą. Tekstyną sudaro bendroji, mokslinė ir populiarioji periodika, grožinė, mokomoji, pažintinė, mokslo populiarinimo ir administracinė literatūra bei Lietuvos Respublikos Seimo stenogramos. Pastarosios sudaro pačią mažiausią tekstyno dalį – 2%. *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas* nėra paprastas tekstas, kadangi neturi jam būdingos struktūros. „Tekstą prasminga analizuoti visą ištais, jis turi struktūrą: pradžią, vidurį ir pabaigą, yra daugiau ar mažiau rišlus ir vientisas, tą galima apčiuopti ir iširti. <...> Tekstynas neturi struktūros, tik sandarą, jo pradžia ar pabaiga yra dirbtinės <...> Tekstyno esmė ta, kad jo neverta ir neįmanoma tirti tiesiogiai, skaityti taip kaip teksto, o tik su programinėmis priemonėmis, įvairiais įrankiais“². Paieška jame vykdoma konkordavimo programa, kuri leidžia rasti reikalingą informaciją apie atskirus teksto elementus (žodžius ar žodžių junginius) ir pateikti ją konkordansu. Konkordansas yra sąrašas eilučių, išrikiuotų dažnumo tvarka, kuriose buvo rastas tiriamas žodis ar žodžių junginys.

Tyrinėjant frazeologizmus, svarbią vietą užima kontekstas, tuo tarpu tekstynas „duoda“ tik minimalų kontekstą; kartais net sunku pasakyti, ar frazeologinis junginys buvo pavartotas pasisakyme, kalboje, diskusijoje. Tiesa, kartais tai nustatyti padeda konkordanso eilutėje pasitaikančios nuorodos, įvardijančios rastų žodžių autorių; skyrybos ženklai leidžia suprasti, ar frazeologizmas vartojamas tiesioginiame, klausiamajame ar šaukiamajame sakinyje.

Nors tekstyno specifiškumas ir turi įtakos pačiam tyrimui (frazeologizmų nagrinėjimas dėl konteksto nėra visiškai toks pats, koks būtų turint stenogramas įprasto teksto forma), tačiau ir tekстыne esanti medžiaga leidžia daryti išvadą, jog politikų kalba skiriasi nuo buitinės, yra oficialesnė, sausesnė, tą lemia ir jos paskirtis, tačiau net ir politikai, norėdami sustiprinti mintį, atkreipti klausytojų dėmesį į kokią nors dalyką, nevengia pavartoti frazeologizmų. Jie ypač pagyvina mūsų politikų kalbą, o gyvumas juk vienas iš oratorinio stiliaus reikalavimų.

TRUMPAI APIE FRAZEOLIZMUS

Frazeologiniuose junginiuose glūdi gyvenimiška patirtis, liaudies išmonė, jie dažnai yra kupini sąmojo, ironijos. Net paprasčiausia mintis, reiškiamą frazeologizmu, tampa įspūdingesnė, labiau krintanti į akis. Taigi kas yra tie frazeologiniai junginiai? Tai – „<...> ekspresyvūs ir vaizdingi pastovios leksinės ir gramatinės sandaros, vientisos reikšmės žodžių junginiai, kurie turi apibrėžtą leksinę aplinką ir nekuriami bendravimo procese, o vartojami iš atminties“³. Jų negalima painioti su laisvaisiais žodžių junginiais. Nors gramatine sandara frazeologizmai nuo jų ir nesiskiria, tačiau skirtumas glūdi reikšmėje. Frazeologizmų reikšmė yra visiškai ar iš dalies nutolusi nuo juos sudarančių žodžių reikšmių, o laisvųjų žodžių junginių – ne. Frazeologizmams yra būdingos šios savybės: vientisumas, pastovumas, vaizdingumas, ekspresyvumas ir emociingumas.

Visi šie požymiai nurodomi kaip būtini, norint atskirti frazeologizmą nuo laisvojo žodžių junginio. Jeigu bent vieno iš šių požymių žodžių junginys neturi, vadinasi, jis nėra frazeologizmas. Laisvieji žodžių junginiai, „<...> neturėdami vaizdingumo, yra paprasti, kasdieniški žodžių junginiai, kur kiekvienas jų žodis turi tvirtai išlaikęs pirminę reikšmę ir todėl niekam nėra į galvą neateina laikyti kokiais ypatingais kalbos vienetais“⁴. Pasak

¹ <http://donelaitis.vdu.lt>

² R. Marcinkevičienė, *Tekstynų lingvistika*, Kaunas, 2000, p. 8.

³ E. Jakaitienė, *Lietuvių kalbos leksikologija*, Vilnius, 1980, p. 99.

⁴ V. Vitkauskas, *Liaudies kalbos grožis*, Vilnius, 1981, p. 98.

V. Drotvino, frazeologiniams junginiams būdinga emocinė ekspresinė konotacija ir todėl „<...> frazeologizmai yra kalbos stilistinės išraiškos šaltinis (šalia vaizdinės leksikos ir žodžių, vartojamų perkeltine reikšme)“⁵. Svarbi frazeologizmų ypatybė, kuri taip pat skiria juos nuo laisvųjų žodžių junginių, yra atkuriamumas.

Skiriama uzualioji – nepakeistos gramatinės sandaros ir reikšmės bei okazionalioji – pertvarkytos gramatinės struktūros, modifikuotos reikšmės frazeologizmų vartosena. Dažnesnė yra uzualioji frazeologinių junginių vartosena. Ji taip pat stilistiškai svarbi, kadangi jau pats savaime frazeologinis junginys suteikia aprašomai situacijai, reiškinui ar asmeniui naujų stilistinių atspalvių, be to, yra daug vaizdingesnis negu neutralus jo atitikmuo. Tokių frazeologizmų gausu ir Seimo stenogramose – jų rasta 1286. Okazionalioji frazeologizmų vartosena – tai frazeologinio junginio komponentų keitimas, jo pamatinio vaizdo plėtojimas, frazeologizmo kartojimas siekiant sustiprinti meninę ar kompozicinę to vieneto svarbą. Taip modifikuoti frazeologizmai tampa dar vaizdingesni. Okazionalioji frazeologizmų vartosena „<...> suteikia papildomą reikšminę arba stilistinę informaciją, kurios dydis priklauso nuo nukrypimo nuo įprastos vartosenos laipsnio“⁶. Paprastai jie sudaro nedidelę dalį frazeologinių junginių (169). Taip yra, matyt, todėl, jog kalbėdami (iš anksto pasiruošę ar spontaniškai) mes paprastai įpiname į sakinius jau gatavus posakius, kuriuos kartais net nebūtina išplėsti, sutrumpinti ar kitaip modifikuoti. Tuo tarpu menišką frazeologinio junginio išplėtimas gali būti susijęs su tam tikrais tikslais: siekiama sužadinti klausytojo dėmesį, įtikinti jį, patikslinti sakiniu reškiamą mintį, o kartais tiesiog išreikšti emocijas.

Frazeologizmų daugiausia galima rasti meninio stiliaus tekstuose, o ar juos vartoja politikai? Politikų kalbos ypatumais domisi politinė lingvistika, kurios svarbiausias tikslas – iširti įvairius santykius tarp kalbos, mąstymo, komunikacijos, politinės veiklos subjektų ir visuomenės politinės būklės. Politinė komunikacija atspindi egzistuojančią politinę realybę, keičiasi kartu su ja, dalyvauja jos kūrime ir raidoje. Politikai, galima sakyti, yra jos dalis. Jų kalbėjimas Seimo salėje skiriasi nuo buitinio, yra oficialesnis, sausesnis, tą lemia ir jo paskirtis, tačiau politikai stilistiniais, retoriniais sumetimais taip pat vartoja frazeologizmus. Ir tai nėra blogai. Pavyzdžiui, skaitydami ar klausydami kokį nors interviu su politiku, kartais „pavargstame“ nuo sausų jo atsakymų į klausimus. Pavartotas modifikuotas frazeologizmas tarsi „pažadina“ skaitytoją, atkreipia jo žvilgsnį į gvildenamą klausimą, leidžia išvengti visai bereikalingo pilstymo iš tuščio į kiaurą. Tiesa, niekada negalima perlenkti lazdos, nes „<...> bus keista, jei kas virtuvės kalbą, kad ir vaizdingą, kels į tribūną ir atvirksčiai: iškilminga oficialia tribūnos kalba šnekės virtuvėje. Viskas gražu, kas savo vietoje, o kas kur nedera, netinka – nėra gerai“⁷. Būtent frazeologiniai junginiai taip pat padeda išlaikyti kiekvienai viešajai kalbai keliamus reikalavimus, pvz.: gyvumą, glaustumą, estetiškumą.

Seimo stenogramos fiksuoja politikų replikas, sakomas kalbas, kurioms būdingos informacinė, apeliacinė ir estetinė funkcijos. Frazeologiniai junginiai susiję ne tik su estetinė, bet ir su apeliacinė funkcija. Pastarajai svarbu paveikti klausytojų mintis, valią, įsitikinimus, palenkti savo pusėn, įrodyti savo tiesą, kad, pvz., už įstatymą ar jo pataisą (ne)balsuotų parlamentarai. Kalbantysis stengiasi tam tikra informacija paveikti klausytojų protus, įtikinti veikiant jausmus. Tai pasiekti kaip tik ir padeda frazeologizmai, kurie gali kartu atlikti ir estetinę funkciją – įdomi, gyva kalba suteikia estetinį malonumą. „Pirmiausia malonius jausmus klausytojui žadina turtinga ir stilinga oratoriaus kalba <...> Auditoriją žavi gebėjimas

⁵ V. Drotvinas, *Lietuvių kalbos leksika ir frazeologija*, Vilnius, 1987, p. 61.

⁶ A. В. Кунин, Фразеологические единицы и контекст, *Иностранные языки в школе*, 1971, № 5, с. 10.

⁷ <http://www.ualgiman.dtiltas.lt/retorika.ntml>.

aiškiai, sklandžiai, išmintingai, su įsijautimu ir įkvėpimu kalbėti. Be abejo, didelį intelektualinį ir estetinį malonumą klausytojams teikia minties originalumas – šmaikštumas <...>⁸. Prie tokios kalbos, kaip ne kartą pabrėžiama šiame straipsnyje, labai prisideda frazeologizmai, tiek liaudiški, tiek ir knyginio atspalvio.

FRAZEOLIGINIO VAIZDO KŪRIMO BŪDAI

Vaizdingumas, ekspresyvumas, emocingumas. Frazeologinių junginių vaizdo kūrimo būdai neišvengiamai susiję su tokiomis jau anksčiau paminėtomis savybėmis kaip vaizdingumas, ekspresyvumas ir emocingumas. Jos taip pat svarbios aptariant ir frazeologinių junginių sustabarėjimo laipsnį bei okazionaliąją vartoseną.

Vaizdingumas „<...> atsirado laisvųjų junginių žodžiams netenkant savo reikšmės, pradėjus tuos junginius vartoti perkeltine prasme ir apibendrinus vientisa reikšme“⁹. Į frazeologinę reikšmę gali įeiti įvairių semų, tačiau pagrindinė sema – vaizdinė. Ją motyvuoja konkrečios reikšmės perprasminti komponentai. Pastovios sandaros ir vientisos reikšmės žodžių junginys ne tik įvardija kurį nors elementą (t. y. turi denotatinę reikšmę), bet ir nusako to denotato papildomą, specifinį bruožą – rašančiojo ar kalbančiojo požiūrį į daiktą, reiškinį, veiksmą. Taigi frazeologizmai pavadina, įvertina, žymi (tuo dauguma frazeologizmų prilygsta vaizdinei leksikai arba žodžiams, vartojamiems perkeltine prasme). Vaizdingumo svarbą pabrėžia ir I. Fedosovas teigdamas, kad tai „<...> viena iš būdingiausių frazeologinio vieneto savybių, lemiančių estetinę veikalo vertę“¹⁰. Nors vaizdingumas, ekspresyvumas ir emocingumas suvokiami subjektyviai, tačiau su kitais požymiais – vientisumu ir pastovumu – padeda atskirti frazeologizmą nuo laisvojo žodžių junginio, plg.:

Vaikas tyčia pakišo koją, kad į naują automobilį užsižiūrėjęs nepažįstamasis užkliūtų už jos ir išsitiestų į purvą.

Bet koja yra kišama ne Vyriausybei, koja yra kišama valstybei.

Pirmame pavyzdyje turime laisvąjį žodžių junginį, tuo tarpu antrame jis suprantamas ne pažodžiui, o perkeltine ir vientisa reikšme, nusakoma žodžiais *kenkti, kliudyti*.

Nors vaizdingumas ir nėra vienas iš bendrųjų retorinio stiliaus reikalavimų, pranešimas, atsakymas į klausimą ar tiesiog savo nuomonės išsakymas yra paveikesnis, kai išdėstomi ne vien sausi faktai.

Frazeologiniai junginiai vaizdingumo atžvilgiu nėra vienodi, pvz., idiomos daug spalvingesnės, įtaigesnės už samplaikinius, o kartais net ir už lyginamuosius frazeologizmus.

Ekspresyvumo ir vaizdingumo sąvokos iš dalies sutampa ir dažnai jas sunku atskirti vieną nuo kitos, todėl šiame straipsnyje emocingumas bei ekspresyvumas dažnai aptariami ar minimi kartu. Tiesa, „<...> ekspresyvumas yra bendresnis dydis: ne visa, kas ekspresyvu, būtinai ir emocinga“¹¹. „Emocingumas – jausmų raiška įvairiomis kalbinėmis priemonėmis, taip pat ir frazeologizmais“¹². Pvz., frazeologinių junginių *kuriems velniams* „kam“, *velnias*

⁸ R. Koženiauskienė, *Retorika. Iškalbos stilistika*, Vilnius, 2001, p. 54.

⁹ J. Paulauskas, *Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas*, Kaunas, 1977, p. 6.

¹⁰ И. А. Федосов, *Функционально-стилистическая дифференция русской фразеологии*, Москва, 1977, с. 23.

¹¹ J. Pikčilingis, *Lietuvių kalbos stilistika*, Vilnius, 1975, II, p. 19.

¹² И. А. Федосов, *op. cit.*, с. 15.

neims „nieko blogo neatsitiks“ emociingumas kyla iš nusistovėjusio santykio su pasakomu dalyku. Junginys paprastai turi neigiamos reikšmės atspalvį, kadangi vienas jo komponentas žymi neigiamą atspalvį turintį denotatą – *velnią*. Pavartoti oficialioje aplinkoje jie suteikia minčiai netikėtumo, kasdieniškumo, nusako kalbėtojo emocijas, suaktyvina klausytojų dėmesį.

Tai kuriems velniams keisti tą statusą, kad ji dirbtų nuostolingai?

Ir jūs dabar mažinsit sveikatos sistemai asignavimus, kad šita moterėlė greičiau numirtų, o ministro velnias vis tiek neims.

Daugelis frazeologizmų padeda vaizdžiai nusakyti žmogaus emocijas, nusiteikimą. Juk daug įtikinamiau kalbant pavartoti ne paprastą leksinį vienetą, o frazeologinį junginį. Seimo stenogramose pasitaiko nemažai (107) įvairių religinių atspalvį turinčių frazeologinių junginių. Toks junginys yra kompaktiškas ir kartais juo pasakoma daugiau, negu iš pirmo žvilgsnio atrodo, taip pat juo paveikiai kalbėtojas gali kreiptis į klausytojus, atkreipti jų dėmesį į kalbamojo dalyko rimtumą, įtikinti, paskatinti veikti.

Keiksmų formulės yra sąlygiškai pastovios, ekspresyvios, jos varijuoja šnekoje ir turi visus meniškųjų frazeologizmų požymius¹³. Keiksmas būdingi šnekamajai kalbai, tiksliau – buitiniam stiliui, o jam Seimo stenogramų kalba nepriklauso, todėl keiksmazodžių čia labai ir rasime, nors kai kurie frazeologiniai junginiai, kurių vienas komponentas yra žodis *velnias*, dažnai turi tokį atspalvį.

Taip pat toks posakis gali suintensyvinti ir klausiamąją intonaciją, eiti paveikiu retoriniu klausimu, pvz.:

*O visi tie, kurie nori tikrai dirbti kitaip, visus tuos kitus pasiunčiate **po velnių**.*

*Gal **velnias** šią salę **apsėdęs**?*

Tokie frazeologizmai ypač pagyvina mūsų politikų kalbėseną, o gyvumas juk vienas iš oratorinio stiliaus reikalavimų: „<...> pačioje iškalbos prigimtyje slypi vienas iš ekspresijos elementų – gyvumas, skiriantis sakytinę kalbą nuo rašytinės“¹⁴. Minėti junginiai dažniau vartojami tokiuose pasisakymuose, kuriems būdingas spontaniškumas, emociingumas, sukeltas anksčiau išgirstų žodžių, noro juos užginčyti ar patvirtinti.

Frazeologizmai reikšmės sustabarėjimo atžvilgiu. Reikšmės požiūriu frazeologizmai skirstomi į nemotyvuotus ir motyvuotus frazeologinius junginius. Tokią reikšmės motyvaciją lemia šie veiksniai:

1) bendras viso junginio reikšmės ir atskirų, frazeologizmą sudarančių žodžių reikšmių santykis;

2) frazeologinio junginio vaizdo santykis su vaizdu, kurį lemia frazeologizmo komponentai, pavartoti tiesiogine reikšme.

„Jei bendra junginio reikšmė visiškai nutolusi nuo atskirų žodžių leksinių reikšmių, o junginio dėmenų, pavartotų tiesiogine reikšme, kuriamas vaizdas labai nerealus, arba jo santykis su viso frazeologizmo vaizdu visai neapčiuopiamas, frazeologizmo reikšmė yra

¹³ K. Grigas, Ką byloja frazeologija apie tautos pasaulėjautą, *Mokslas ir gyvenimas*, 1985, Nr. 10, p. 52.

¹⁴ R. Koženiauskiene, op. cit., p. 193.

nemotyvuota¹⁵. Tuo tarpu motyvuotos reikšmės frazeologizmų ir jų komponentų semantinis ryšys suvokiamas nesunkiai. Nemotyvuotos reikšmės frazeologiniai junginiai vadinami idiomomis, o motyvuotos skirstomi į tropinius, lyginamuosius bei frazeologines samplaikas. Tropiniai frazeologizmai yra sustabarėję visuotinai vartojami perkeltinės reikšmės posakiai. Jie skaidomi į dvi grupes: metaforinius ir metoniminius. Lyginamieji frazeologizmai turi palyginimo formą ir yra artimi metaforiniams junginiams. Frazeologinės samplaikos yra laisviausi frazeologiniai junginiai, kadangi jų reikšmė labai artima juos sudarančių žodžių tiesioginėms reikšmėms.

Dažniausiai politiniuose pasisakymuose, ginčuose, pranešimuose galima rasti tropinių frazeologizmų, nors ne visada jie yra įspūdingi (idiominių junginių privengiama). Tai nėra blogai, kadangi viešai kalbai svarbu, jog metafora ar metonimija neišsiskirtų iš teksto, neužtemdytų dalyko, kad remtųsi panašiais, nenutolusiais, ne per daug miglotais reiškiniiais, o tik natūraliai paryškintų dalyką.

Frazeologinis junginys *kelia skintis* „įveikus kliūtis pasiekti tikslą“ suteikia minčiai veržlumo, dinamiškumo atspalvį. Prieš šį metaforinį frazeologizmą einantys prievieksmiai informuoja apie to veiksmo pobūdį: *sunkiai, vangiai, lėtai*. Jų reikšmė priešinga tam veržlumo įspūdžiui, kurį paprastai kuria šis frazeologinis junginys.

*Mat, pamatė, kad reforma labai sunkiai **skinasi kelią** ir galbūt kaltę bus galima bandyti suversti jiems – ūkio vadovams ir specialistams.*

*Lietuvos žemės ūkio produkcija vangiai **skinasi kelią** į pasaulio rinkas.*

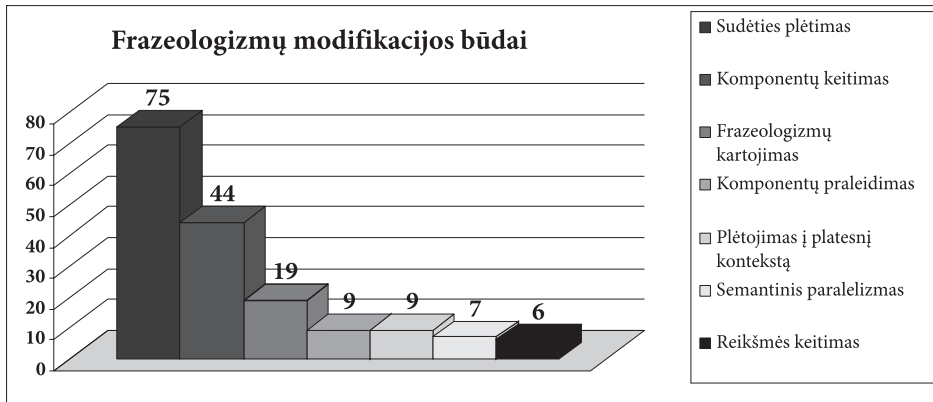
*Tenka apgaildestauti, kad Teritorinio planavimo įstatymas taip lėtai **skinasi kelią**.*

Palyginimu grindžiami frazeologiniai junginiai yra išlaikę glaudesnę ryšį su savo komponentų semantika negu metaforiniai frazeologizmai. Nors lyginamieji frazeologizmai ir padėtų pagyvinti politikų kalbą, tačiau jie vartojami labai jau retai. Palyginus su jais samplaikiniai frazeologiniai junginiai nėra tokie vaizdingi, tačiau jie irgi pagyvina kalbą, suteikia jai daugiau raiškumo, skambumo, paveikumo.

OKAZIONALIJŲ FRAZEOLIGIZMŲ KONFIGŪRACIJOS SEIMO STENOGRAMOSE

Okazionalioji frazeologizmų vartoseną dar kartais vadinama ir individualiu nukrypimu nuo normos arba kūrybiniu frazeologinių junginių vartojimu. Nors frazeologizmų pakitimai gali būti mažesni ar didesni, bet jie negali peržengti ribų, už kurių dingsta frazeologizmo, kaip tokio, supratimas. Skiriami įvairūs modifikacijos būdai: frazeologizmo komponentų keitimas, naujo žodžio įterpimas, frazeologizmų kartojimas, komponentų praleidimas, reikšmės keitimas ir kt. Ne visi šie būdai turi vienodą stilistinį laipsnį. Paprastai skiriami trys okazionalumo laipsniai, kurie apima įvairius frazeologinių junginių pertvarkymo būdus. Vis dėlto ne visus frazeologizmų okazionalaus vartojimo atvejus galima sutalpinti į tam tikrus rėmus, pvz., sudėties išplėtimas, priskiriamas antrajam okazionalumo laipsniui (jam būdingas didesnis frazeologinio junginio pertvarkymas), ne visada stilistiškai yra labai ryškūs. Taip pat reikia paminėti, kad skiriasi ir modifikacijos būdų paplitimo laipsnis.

¹⁵ E. Jakaitienė, op. cit., p. 100.

Frazeologizmo sudėties plėtimas. Frazeologiniais išspraudais gali eiti įvairioms kalbos dalims priklausantys žodžiai. Daiktavardžiai patikslina nusakomą situaciją, objektą, aptariamą problemą.

Į frazeologizmą dažnai (28) įterpiami įvairūs įvardžiai. Jų reikšmė labiau apibendrinta negu daiktavardžių, pavyzdžiui, asmeniniai įvardžiai apibendrintai nurodo asmenis. Be to, iš konteksto aišku, kokį asmenį pakeičia įvardis, įterptas į frazeologinį junginį. Įvardžiai *savo, sau* sustiprina, paryškina frazeologinį vaizdą, pabrėžia asmenį, apie kurį kalbama.

<...> *tada mes būtume demokratiški Vyriausybės atžvilgiu. Atrištume jai rankas.*

Va tik noriu pasakyti, ar mes patys neužkertam sau kelio.

Parodomieji įvardžiai paryškina frazeologiniu junginiu nusakomos situacijos vaizdą, turi pabrėžiamąjį akcentą. Prieveiksmiai suteikia frazeologiniam vaizdai gyvumo, spalvingumo, stiprina jį, atkreipia dėmesį į aptariamą dalyką.

Kartais į skirtingas to paties frazeologizmo vietas įterpiami atskirų kalbos dalių žodžiai, pvz: „*Suprantama, kad viskas „nutekėjo“ ir ant jo galvos viskas nukrito*“.

Vis dėlto toks išplėtimas nėra labai dažnas, daug dažniau į frazeologizmą įterpiama keletas žodžių ar jų junginys. Rasti 27 tokios vartosenos atvejai.

<...> *kišim į agrarinę reformą dar vieno pagaliao į ratus?*

Tiesa, toks išplėtimas kartais ne toks paveikus ir ryškus kaip tas, kai įterpiamas žodis. Apskritai frazeologinio junginio paveikumą dažnai lemia patys išspraudžiami žodžiai, o ne jų kiekis.

Apibendrinant galima pasakyti, jog į frazeologizmą įterpiami žodžiai kartais ne tik atnaujina frazeologinį junginį, bet ir patikslina, pabrėžia juo reiškiamą mintį, kartais sukelia ir netikėtumo įspūdį, kadangi klausytojas, išgirdęs įprastą frazeologinį junginį, tikisi, kad autorius jį tęs, bet kalbėtojas išardo įprastą frazeologizmo sandarą ir tik vėliau baigia mintį kuriuo nors frazeologizmo komponentu.

Frazeologizmo komponentų keitimas. Skiriami trys frazeologizmų komponentų keitimo būdai: leksinis, gramatinis ir leksinis-gramatinis. Iš visų tekstyne rastų modifikuotų

frazeologizmų (44), kuriems būdingas komponentų keitimas, pasitaiko tik leksinio keitimo atvejų.

Dažniausiai frazeologizmo komponentas pakeičiamas panašios reikšmės žodžiu arba sinonimu, todėl frazeologinio junginio reikšmė beveik nepakinta. Naujasis komponentas dažnai būna vaizdingesnis, plg.: *rankas surišti* ir **supančioti**, *burną užčiaupti* ir **užgniaužti**.

<...> *kokiom pinklėm Vyriausybei rankas kojias pančioti, kaip ne sykį buvo sakyta.*

Tai bandymas užgniaužti burną tiems, kurie puikiai supranta, kas yra korupcija ir kaip su ja reikia kovoti.

Iš pirmo žvilgsnio frazeologizmas *varnas varnui akies nekerta* „apie vienodų interesų žmones“ atrodo uzualus, tačiau taip nėra, kadangi *Frazeologijos žodynas* pateikia kitokį šio frazeologinio junginio variantą – *varnas nelesa varno akies*, nors pirmasis variantas ir yra įprastesnis. Be to, pateiktiems frazeologizmams būdingas ritmiškumas, kurį padeda kurti mišriųjų dvigarsių *ar* ir *er* vartojimas.

Pagal tai, kad varnas varnui akies nekerta, aišku, kam šio Seimo dauguma neuždės antrankių.

Frazeologizmų kartojimas. Frazeologizmų kartojimas yra dar vienas modifikacijos būdas. Jis sustiprina pasakytos minties svarbą, frazeologiniu junginiu kuriamą vaizdą. Galimi įvairūs kartojimo atvejai: to paties, dviejų ar trijų frazeologizmų kartojimas. To paties frazeologizmo kartojimas padvigubina perteikiamą informaciją, ypač tada, kai frazeologizmas kelis kartus paminėtas tame pačiame sakinyje. Taip pat kartojamais frazeologiniais junginiais kalbėtojas pabrėžia kalbamojo dalyko reikšmę, svarbą.

Bet koja yra kišama ne Vyriausybei, koja yra kišama valstybei.

Paveikus ir antonimiškos reikšmės frazeologizmų kartojimas, kai jų reikšmės skirtumą lemia tik veiksmožodis su priešdėliu *ne*.

Vis dėlto tauta nepalūžo, nenulenktė okupantams galvos. Mes lenkiame galvas prieš tuos, kurie paaukoko gyvybę ar sveikatą dėl Tėvynės.

Galimas ir trijų, kartais ir daugiau vienodų frazeologizmų vartojimas. Jis sudaro savotišką išvardijimą: „Situacija iš esmės pasikeitė, **balsą kelia** nebe Darbininkų sąjunga, **balsą kelia** ne didžiulių gamyklų, ne fabrikų kolektyvai, **balsą kelia** prekybininkai, **balsą kelia** buitininkai. **Balsą kelia** pirmiausia tie žmonės, kurie dirba įstaigose, esančiose Kaune, Laisvės alėjoje, Vilniuje, Gedimino prospekte.

Frazeologizmų kartojimas rodo, kad derinant kelis vienodus ar skirtingus frazeologinius junginius galima įtaigiai, vaizdingai perteikti mintis.

Frazeologizmo komponentų praleidimas. „Sutrumpintas frazeologizmas <...> išlaiko pilnojo varianto reikšmę, gramatinės ir stilistinės ypatybės.“¹⁶ Šiaip komponentų praleidimas nėra labai dažnas (9), tačiau šnekamojoje kalboje paprastai linkstama trumpinti ne tik

¹⁶ K. В. Горшкова, К. В. Мустейкис, А. Н. Тихонов, *Современный русский язык*, Вильнюс, 1985, с. 189.

kai kurias linksnių formas, bet ir frazeologizmus, ypač tada, kai vartojama keletas junginių, turinčių tą patį komponentą.

*Ir mes su gerbiamuoju A. Abišala tą klausimą esame išnagrinėję ir padėtis šiandien Lietuvoje yra ne tokia, kad mes galėtume **lengva ranka numoti** į valiutą.*

Čia turime du frazeologizmus: *lengva ranka* „lengvabūdiškai“ ir *ranka numoti* „nekreipti dėmesio, nepaisyti“. Kadangi sakinio logikai prieštarautų abiejų pilnos sudėties frazeologizmų vartojimas, todėl vieno iš jų komponentas praleidžiamas ir sudaromas savotiškas naujas junginys, turintis vieną bendrą komponentą – *ranka*.

Plėtojimas į platesnį kontekstą. „Kontekste frazeologizmai padidina teikiamos informacijos ir ekspresijos krūvį, padeda kurti stilistinius efektus, pakelia emocinį kalbos toną“¹⁷. Be to, „<...> be konteksto apskritai neįmanoma kalbos ekspresinė komunikacinė realizacija“¹⁸. Kontekstas atlieka svarbų vaidmenį aptariant frazeologinių junginių stilistines išgales, tačiau tekstynas šiek tiek apsunkina šį tyrimą, kadangi ne tiek daug jis pateikia konteksto. Vis dėl to ir čia galima pamatyti, kad kartais frazeologiniu junginiu išsakyta mintis pratęsiama, frazeologinis vaizdas plėtojamas toliau. Dažnai tai net sukelia junginio tiesioginės reikšmės įspūdį.

*<...> valdžia priėjo **liepto galą**. Arba tas **lieptas** labai ilgas pastatytas, arba tas <...>*

Kartais tam tikras posakis kartojamas, plėtojamas kelių asmenų.

*PIRMININKAS. Čia, gerbiamieji kolegos, aš tik metaforiškai pasakysiu: „**sviestu košės nepagadinsi**“. Košė ir be sviesto kartais gera, bet su sviestu geresnė.*

*J. LISTAVIČIUS. Aš jau beveik pakartosiu tai, ką ir Pirmininkas sakė, kad **sviestu košės būtume nepagadinę**. Dabar, matyt, ta košė kai kur bus ne visai skani.*

*E. JARAŠIŪNAS. Išėina, kad ne **košė svieste, bet sviestas košėje**. PIRMININKAS. Vadinas, turime pakankamai sviesto. J. LISTAVIČIUS. Tai galbūt galima vis dėlto pasakyti, baigiant šitą diskusiją, apie metodus, kurie vyko, kaip ilgai buvo **verdama šita košė**, kaip ruošiamasi padaryti tai, kas buvo padaryta šiandien.*

Kaip matyti iš šio pavyzdžio, frazeologizmas *sviestu košės nepagadinsi* diskusijoje „interpretuojamas“ labai įvairiai, jis tarsi šiaudas, kurio nusitveria politikai, svarstydami daug abejonių, ginčų keliantį klausimą ir pratęsdami vienas kito mintį, ją papildydami.

Taigi toks frazeologinių junginių plėtojimas praplečia meninio žodžio reikšmę, didina vaizdo ekspresyvumą, sukuria emocinį kalbos toną, atskleidžia kalbėtojų improvizacinius sugebėjimus.

Frazeologizmo kaip semantinio paralelizmo vartojimas. Frazeologizmo kaip semantinio paralelizmo vartojimas sustiprina kuriamo vaizdo raiškumą, suteikia naujų stilistinių atspalvių. Toks paralelizmas atsiranda sinonimiškai vartojant frazeologinį junginį ir jo neutralų atitikmenį. Taip sustiprinama, patikslinama loginė ar vaizdinė informacija. Leksinis vienetas turi bendresnę reikšmę, o frazeologizmas vaizdingai ją patikslina, sustiprina.

¹⁷ J. Abaravičius, Frazeologizmų vartojimas J. Baltušio kūryboje, *Kalbos kultūra*, 1975, Nr. 29, p. 53.

¹⁸ A. В. Кунин, Фразеологические единицы и контекст, с. 4.

Vyriausybė užbėgo už akių į priekį ir šitą ginčytiną turtą atima <...>

Frazeologizmas kaip semantinis paralelizmas iš pirmo žvilgsnio gali kelti reikšmės pertekliaus įspūdį, kadangi frazeologizmo ir paprasto žodžio ar žodžių junginio reikšmė vienoda arba labai panaši. Vis dėlto toks modifikacijos būdas konkretizuoja vaizdą, stiprina jo semantiką. Be to, frazeologinis junginys nusako lygiagrečią reikšmę vaizdingiau, raiškiau, praturtina ją vertinamaisiais, emociniais atspalviais.

Frazeologizmo reikšmės keitimas. Pasitaiko, kad, apibūdinant tam tikrą situaciją, reiškinių ar asmenį, žodyne nurodyta frazeologizmo reikšmė netinka. Toks reiškinytis, pasak I. Molotkovo¹⁹, taip pat yra individualus frazeologinio junginio vartojimas. Gana dažnai painiojama panašių frazeologinių junginių reikšmė. Pavyzdžiui, frazeologizmas *galvą lenkti* turi dvi reikšmes: 1) „rodyti pagarbą, sveikinti“; 2) „žemintis“. Jis dažnai painiojamas su kitu junginiu, nuo kurio skiriasi tik priešdėliu *nu-*. Šis frazeologizmas, turintis net keturias reikšmes („nusižeminti“, „nusiminti“, „priešlaudą rasti“, „numirti“), neturi reikšmės „rodyti pagarbą, sveikinti“, tačiau labai dažnai vartojamas šia reikšme.

Gilios pagarbos kupini nulenkiame galvą prieš jūsų drąsą ir pasiaukojimą.

IŠVADOS

1. Politikų kalboje esančių frazeologinių junginių nagrinėjimas retoriniu aspektu leidžia pažvelgti į frazeologizmų stilistines išgales tarsi kitu aspektu, išryškinti jų svarbą, atrodytų, tokioje „sausoje“ politikų kalboje.

2. Politinė kalba skiriasi nuo buitinės, yra oficialesnė, sausesnė, tą lemia ir jos paskirtis, tačiau net ir politikai, norėdami sustiprinti mintį, atkreipti klausytojų dėmesį į kokį nors dalyką, nevengia frazeologizmų. Tai anaipatol nėra blogai. Skaitydami ar klausydami kokį nors interviu su politiku kartais „pavargstame“ nuo sausų, oficialių jo atsakymų. Pavartotas modifikuotas frazeologizmas tarsi „pažadina“ skaitytoją, atkreipia jo žvilgsnį į gvildenamą klausimą, daro interviu, straipsnį įdomesnį. Spontaniško kalbėjimo metu pavartota turtiną ga lietuvių frazeologija sustiprina reiškiamą mintį.

3. Frazeologizmai ypač pagyvina mūsų politikų kalbą, o gyvumas juk yra vienas iš oratorinio stiliaus reikalavimų. Ypač tai būdinga modifikuotiems frazeologiniams junginiams, kurie yra atnaujinti ir pritaikyti šiandienio gyvenimo realijoms.

4. Net ir uzualieji frazeologizmai gali būti atgaivinti, pažadinti pasitelkus interpretaciją, analogiją ir kitas retorines priemones, taip pat pritaikius juos, kaip ir okazionaliuosius (tik be modifikacijos), naujoms realijoms, kalbamai situacijai. Taigi frazeologinių junginių stilistinėms ypatybėms, jų stiprumui, poveikumui turi įtakos įvairios retorinės priemonės. Tai leidžia susieti frazeologinę stilistiką su retorika, o atsižvelgiant į tyrinėjimo medžiagą, ir su politiniu diskursu.

5. Dažniausiai politikai vartoja liaudiškos kilmės frazeologizmus, atėjusius iš mūsų tautosakos; idiomos dėl savo specifikos vartojamos retai. Taip pat pasitaiko ir knyginio atspalvio frazeologinių junginių, pvz., *Trojos arklys*, *atpirkimo ožys* ir kiti. Dažniausiai vartojami uzualieji frazeologizmai, o okazionalieji sudaro tik nedidelę dalelę visų Seimo stenogramose rastų frazeologinių junginių, matyt, todėl, jog kalbėdami mes paprastai įpiname į sakinius jau esančius mūsų atmintyje pastoviuosius žodžių junginius, kurių kartais net nebūtina išplėsti, sutrumpinti ar kitaip modifikuoti norint pasiekti tam tikrą efektą. Tuo tarpu me-

¹⁹ И. А. Молотков, *Основы фразеологии русского языка*, Ленинград, 1977, с. 192–193.

niškas frazeologinio junginio išplėtimas gali būti susijęs ir su tam tikrais tikslais: siekiama sužadinti klausytojo dėmesį, įtikinti jį, paaikškinti tam tikrą dalyką, patikslinti sakiniu reiškiama mintį, o kartais tiesiog išreikšti emocijas.

6. Vis dėlto reikia pasidžiaugti, kad mūsų dienomis, prastėjant šnekamajai kalbai, politikai nepamiršta savo kalbas, pasisakymus pajvairinti frazeologiniais junginiais.

Gauta 2007 04 05
Parengta 2007 10 08

LAURA BUTKUTĖ

Stylistic and rhetorical resource of phraseological units in political discourse

Summary

Phraseological units are among the most important means of expression. The greatest attention is given to the use of these set-phrases in fiction, but they also can be found in newspaper articles; neither are these collocations avoided in the speech of our politicians. Political language differs from colloquial language, is stricter and more official, which is determined by its purpose, but even politicians often turn to phraseological units in order to make their thoughts sound stronger and draw the listener's attention to some special subject. This is not bad at all. Sometimes we "do get tired" of common official answers to questions while reading or listening to an interview with a politician. A modified phraseological unit helps the reader to be on alert, catches his / her interest in the problem discussed, makes an interview or an article more vivid.

Phraseological units make our speech extremely alive, which is one of the oratorical style requirements. This is especially typical of modified phraseological units which renew the fixed-word group and apply phraseological units to the realities of modern life.

The article deals with stylistic and rhetorical resources of phraseological units in speeches given by politicians. Analysing phraseological units used in the language of political figures in both stylistic and rhetorical aspects, which is chosen according to the purpose of political speeches, makes it possible to approach the stylistic power of phraseological units from a different angle, revealing their importance in such a "dry", as it might seem, language of politicians. The use and artistic recreation of phraseological units demonstrate a quick orientation of the speaker and his / her ability to make use of the riches of folk expressions.

The material for this article is taken from the corpus of the present-day Lithuanian language at the Vytautas Magnus University, namely from the Seimas shorthand records.